

Příloha 1

Příklad návrhu a realizace etnografického výzkumu¹

1) Přípravná fáze výzkumu

1) *Definice tématu výzkumu*

Badatel se kvůli svému odbornému zájmu o problematiku dětských her rozhodne prozkoumat *současný stav aktivního repertoáru dětských her v určité konkrétní lokalitě*. Vzhledem ke svým geografickým prioritám se chce zaměřit na *oblast jihovýchodní Moravy*, přičemž díky své kulturně-historické badatelské orientaci předpokládá, že by mohla být etnograficky zajímavá komparace současného stavu se stavem minulým.

2) *Teoretická příprava a výběr výzkumného modelu*

Badatel v závislosti na obecné definici tématu a prostoru svého potenciálního výzkumu nastuduje veškerou *relevantní teoretickou a metodologickou literaturu ke zvolenému tématu*. Seznámí se tak se základní etnologickou literaturou na téma dětské hry, přičemž zaregistruje množství studií na toto téma, prováděných v posledních letech především brněnskou pobočkou Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i. Všimne si nejen etnologických textů, ale i významných kulturně-historických a filozofických prací na téma hry, například od Johana Huizingy či Rogera Cailloise.

V rámci teoretické přípravy zaregistruje i problematiku její dosud neustálené klasifikace, díky čemuž získá přístup k aktuálním návrhům klasifikačních inovací na stránkách britského časopisu *Folklore* a v posledním publikačním počinu *Pražské skupiny školní etnografie*, přicházející s návrhem zcela nové klasifikace dětských her.

Po důkladném prostudování relevantní literatury si badatel jako svůj *teoretický model* zvolí *folkloristický genologický přístup* k tomuto fenoménu, pojímající hru jako svébytný definovatelný folklorní žánr.

Badatel má štěstí začátečnického výzkumníka: pro geografickou oblast svého zájmu totiž nalezne sbírku lokálního dětského folkloru od významné folkloristky Zdenky Jelínkové *Dětské hry a říkadla z Hornácka* z roku 1954. Tato práce, společně s výstupy terénních výzkumů dětských her na Moravě prováděných Etnologickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i., od osmdesátých let 20. století, pak bude tvořit komparativní

¹ Vzor a konkrétní náplň tohoto a následujících dvou návodných příkladů je do určité míry fiktivní; odkazy na zmiňovanou literaturu k tématu je možné nalézt ve studii Petra Janečka: *Game over? Aktuální témata domácího etnologického studia dětské hry*. NR 20, 2010, s. 155–161, kromě aktuální studie Whittaker, Gareth: *A Type Index for Children's Games*. Folklore 123, 2012, s. 269–292.

terénní materiál k výsledkům jeho vlastního etnografického výzkumu.

Jelikož výzkum provádí v rámci *splnění požadavků pro atestaci z univerzitního kurzu* věnovanému etnologickému terénnímu výzkumu, rozhodne se provádět *základní výzkum*.

Se zkoumaným terénem slováckého Hornácka má již své zkušenosti; přesto se do něj ještě před zahájením výzkumu vypraví seznámit se s *praktickými aspekty zvoleného terénu* – především dopravním spojením, ubytovacími možnostmi, místními autoritami a institucemi, které mu mohou při výzkumu pomoci (jako jsou školy, dětské volnočasové kluby a kroužky).

Již v této fázi se snaží najít *klíčového informátora*, který mu následně práci v terénu výrazně usnadní.

3) **Formulace výzkumné otázky**

neboli *výzkumný návrh* je hlavním bodem přípravné fáze výzkumu. Jako svoji *výzkumnou strategii* badatel určí etnografickou dokumentaci dětských her ve zvoleném regionu pomocí kombinace výzkumných metod, přičemž jako svou *základní hypotézu* určí předpoklad, že *je místní repertoár díky tradicionalitě vybrané lokality relativně stabilní a příliš se nemění*.

Na základě toho explicitně formuluje svoji *hlavní výzkumnou otázku*:

1. *Jaký je současný stav repertoáru dětských formalizovaných ústně a nápodobou tradovaných her v konkrétní vybrané lokalitě na slováckém Hornácku?*

kteřou doplní dvěma *doplňkovými výzkumnými otázkami*:

2. *Které z her dokumentovaných v 50. letech 20. století Zdenkou Jelínkovou jsou v lokalitě stále aktivně provozovány a co je toho příčinou?*

3. *Existují nějaké hry specifické pouze pro konkrétní vybranou lokalitu?*

(tj. hry, které nelze najít v žádné existující sbírce či sekundární literatuře)

4) **Výběr metod terénního výzkumu**

Na základě svého výzkumného modelu, svých výzkumných otázek, povahy požadovaných etnografických dat a částečné znalosti výzkumného terénu zvolí jako nejvhodnější *kombinaci kvalitativních metod terénního výzkumu*.

Dětské hry bude dokumentovat pomocí metody *systematického pozorování* během volného času dětí, které doplní metoda *nestrukturovaných a polostrukturovaných rozhovorů* prováděných s co největším vzorkem místních dětí.

Validitu takto získaných etnografických dat následně ověří metoda *dotazníků* zaměřených jak na starší děti, tak učitelky a jejich rodiče, které budou distribuovány pomocí místní základní školy.

V případě možnosti participovat na volnočasových aktivitách dětí v místním folklorním kroužku badatel zváží i potenciální realizaci metody *zúčastněného pozorování*, kterou bude ale možné uskutečnit pouze tehdy, pokud jej dětský kolektiv přijme mezi sebe.

5) *Výběr technik terénního výzkumu*

Na základě zvolených metod terénního výzkumu badatel zvolí jako nejvhodnější *dokumentační techniky* v první řadě *terénní poznámky* psané rukou; techniky *audio* a *video nahrávání* budou sice připraveny, ale použity až v momentě získání důvěry informátorů.

2) Realizační fáze výzkumu

6) *Sběr etnografických dat*

Realizace etnografického výzkumu, během které se badatel pohybuje ve vybraném *terénu*: lokalitě na Horňácku, kde *dokumentuje* současný stav dětských her pomocí zvolených *metod a technik dokumentace etnografických dat* všude tam, kam se mu podaří dostat. Snaží se zde získat co největší množství údajů o dětských hrách k budoucímu *zodpovězení svých výzkumných otázek*, tato data doplňuje *pasportizací* a snaží se zachytit jejich *sociální a kulturní kontext*.

Zároveň se setkává s celou řadou *etických problémů*, spojených především se *získáním informovaného souhlasu* nezletilých informátorů, které řeší písemným souhlasem jejich zákonných zástupců, ale třeba i problémy, kdy se mu děti svěřují s aktivitami, které by mohli jejich rodiče či učitelé považovat za nevhodné; jelikož se jedná o aktivity legální a bezpečné povahy (například podvečerní tajné schůzky na „strašidelném místě“), badatel důvěru svých informátorů nezradí.

Díky tomuto *získání důvěry* informátorů nakonec vedle *pozorování* a *rozhovorů* využívá i *metodu zúčastněného pozorování*, kdy s nimi participuje na jejich volnočasových aktivitách, během kterých dokonce s jejich svolením získá *audio* a *video nahrávky* jinak běžně nedostupných dětských her.

Jeho *dotazníková akce* je na druhou stranu úspěšná pouze částečně; vrátí se mu jen zlomek vyplněných dotazníků, kterých je ale naštěstí dost na to, aby je mohl komparovat s etnografickými daty získanými pomocí jiných metod etnografického výzkumu.

Zpětně se tak ukáže vhodnost jeho prvotního rozhodnutí využívat během svého výzkumu větší množství výzkumných metod.

3) Interpretační fáze výzkumu

7) *Analýza etnografických dat*

Etnografická data nasbíraná v terénu (ve formě jen částečně srozumitelných terénních zápisů, terénního deníku, záznamů rozhovorů o dětských hrách, jejich fotografií, dvou filmových záznamů, a necelé desítky vyplněných dotazníků) jsou v klidu pečlivě *utříděna, zpracována a vyhodnocena* podle badatelových kritérií, tedy podle jednotlivých žánrů dětských her.

8) *Interpretace výsledků*

Analyzovaná data z terénu – jednotlivé příklady žánrů dětských her jsou porovnána s hlavní výzkumnou otázkou a doplňkovými otázkami.

Ukáže se, že *více jak polovina dětských her zaznamenaná ve zkoumané lokalitě v 50. letech 20. století stále žije v aktivním repertoáru*, byť s poněkud odlišnými názvy a částečně pozměněné podobě.

Výzkum dále ukáže, že *jednou z příčin jejich trvalé existence je právě kniha Zdenky Jelínkové*, využívaná v místní školní výuce a organizovaných volnočasových aktivitách dětí.

Zároveň se ale ukáže, že zde existuje *celá řada nových her, známých dle nastudované literatury i jinde, převzatých zřejmě z celonárodního repertoáru*.

Díky tomu *zůstává celkový počet dětských her na relativně stejné úrovni jako v 50. letech*, a to i přes značný vliv alternativních způsobů trávení volného času u televize či u počítače.

Nepodaří se ale objevit *žádnou hru specifickou pouze pro konkrétní vybranou lokalitu*.

Tyto skutečnosti badatel sumarizuje do interpretačního závěru své práce.

4) Publikační fáze výzkumu

9) *Volba výstupu z výzkumu*

Volba výstupu z výzkumu je již předem dána; půjde o *odborný text – zprávu z výzkumu* odevzdanou jako podklad pro atestaci z univerzitního kurzu.

10) Publikování výstupu z výzkumu

Zpráva z výzkumu je předložena univerzitnímu pedagogovi, který ji pro její kvality ohodnotí nejvyšším možným hodnocením. Badatel je navíc osloven kulturním zařízením ve zkoumané lokalitě s prosbou o předání výsledků svého výzkumu pro archivaci.

Nadšený badatel se díky této pozitivní odezvě po dohodě s pedagogem rozhodne ve svém výzkumu v dané lokalitě pokračovat v rámci své absolventské práce, jejíž tématem bude katalogizace formalizovaných dětských her ve vybraném regionu.

Příloha 2

Příklad osnovy polostrukturovaného rozhovoru

1) Úvod

1) *Představení etnografického výzkumu*

Stručná prezentace badatele a cíle i účelů výzkumu, kterým je sběr místních ústně šířených vyprávění s důrazem na zjištění výskytu konkrétních narácí (současných pověstí).

2) *Poučený souhlas*

Získání informovaného souhlasu informátora s prováděním výzkumu a domluva na průběhu rozhovoru a jeho případné anonymizaci.

3) *„Zahřívací otázka“*

Jakákoli vhodně položená otázka na neutrální společenské téma.

2) Vlastní rozhovor

4) *Vypravěčské situace*

Vyprávíte si u vás v obci nějaké příběhy ze života, vyprávění o výjimečných událostech, historiky, vtipy?

Kde to nejčastěji bývá?

Popište prosím, zda si vyprávíte také doma/na pracovišti/na veřejném prostranství/v hostinci/vinném sklípku/jinde (*dodatečné otázky – pro každé prostředí zvlášť*).

Kdy si vyprávíte (kdykoli, spíše večer, během zaměstnání)?

S kým si vyprávíte (vypravěčské okruhy)?

Jak dlouho trvá obvyklá vypravěčská „seance“?

Jak často si je vyprávíte (v rámci různých časových období)?

5) *Témata místních vyprávění*

O čem se nejčastěji vypravuje? (o politice, o sportu, o koníčcích, o domácích pracech, o dětech a vnucích, o příbuzných, o sousedech, o zaměstnání, o běžných událostech z každodenního života, humorné příběhy o komických situacích či místních komických figurkách, příběhy o tragédiích, neštěstích a kriminalitě, rodinných či sousedských sporech, o zprávách ze světa, lokálních novinkách, vzpomínky, vyprávění historických událostí z okolí, strašidelné příběhy, převyprávění filmů či literárních děl, převyprávění vtipů a historek z denního tisku či internetu apod.)

6) *Obsah místních vyprávění*

Mohl/a byste mi říci příklad nějakého takového místního vyprávění (ideálně *několika*)?

7) *Základní otázka související s hlavním tématem výzkumu*

Neslyšel jste někdy něco o tomhle?

Nestalo se někdy poblíž něco podobného?

Nevypráví se u vás příběhy jako je tento

(odvyprávění předem vytipované pětice současných pověstí, jejichž místní verze badatel dokumentuje, pokud nebyly již předtím spontánně zmíněny informátorem)?

8) *Žánry místních vyprávění*

Jak byste definoval/a příběhy, které si vyprávíte, popřípadě jakými termíny je označujete (historiky, novinky, vzpomínky, vtípy)?

(Dodatečné, zkoumavé a jednorázové otázky vzhledem k úzkému tématu rozhovoru jsou improvizovány.)

3) Osobní charakteristika (pasportizace) informátora

9) Iniciály, věk, rok narození, vzdělání, povolání, bydliště

4) Závěr

10) Ukončení tématu

Vybídnutí informátora k položení případných doplňujících otázek k tématu či formě výzkumu.

11) Poděkování

Poděkování za rozhovor a předání e-mailového či poštovního kontaktu na badatele.

12) Ukončení rozhovoru

Příloha 3

Příklad terénních poznámek – pasportizace etnografických dat

1) Text

Stručná písemná sumarizace delšího audiozáznamu folklorního vyprávění

03_08_2013_01.mp3 o délce 3:51 minut:

Účastníci dětského letního tábora poblíž přehradní nádrže Slapy měli asi před dvaceti lety dokázat svoji nebojácnost vedoucím tím, že v noci sami dojdou po stezce odvahy na osamělý vesnický hřbitov a přinesou do tábora zprávu umístěnou na starém hrobě hned u vchodu.

Žádné z dětí se ale neodvážilo tak daleko. Všechny došly jen kousek od tábora, až na jednoho mladého chlapce z Prahy, který došel až na hřbitov, odkud se ale dlouho nevracel. Vedoucí se proto vydali za ním a našli ho ležet na výše uvedeném hrobě, celého bílého a bez známky života.

Ukázalo se, že malý odvážlivec sice došel až na určené místo, ale tam se zachytil cípem oděvu o větev blízkého keře. Snažil se ve tmě uvolnit, ale nešlo mu to, a v domnění, že jej drží oživlý mrtvý, zemřel hrůzou.

Stezky odvahy byly od té doby zrušeny a o několik let později i samotný tábor.

2) Kontext

a) Informátor: M. T., muž, 1975, SŠ, personalista, Praha.

b) Lokalita a čas dokumentace: chatová osada Autokemp Ždán v obci Slapy, Středočeský kraj, 3. 8. 2013, 22:15–22:30 hod.

c) Metoda dokumentace: Získáno v rámci polostrukturovaného rozhovoru vedeného v návaznosti na předchozí skupinový rozhovor o zajímavých historkách z okolí, zahájený na přání badatele s ústním souhlasem informátora. Nahráváno na diktafon otevřeným nahráváním a doprovázeno ručními poznámkami.

3) Interpretace

a) Emická: vypravěč považuje daný příběh, který poprvé zaslechl někdy v polovině 80. let 20. století na letním táboře v blízké obci Měřín, v prvním plánu za „*táborovou historku*“, zábavné napůl reálné letní vyprávění spjaté s konkrétní lokalitou, které ale v této konkrétní verzi nevěří, i když se „*někde jinde něco podobného klidně stát mohlo, a vypráví se to pak i tady*“, v druhém plánu pak za naraci sloužící jako pedagogický nástroj táborových vedoucích

k udržení dětí na dohled od tábora.

b) Etická: Lokální verze mezinárodního pohádkového typu *ATU1676B Frightened to Death/Clothing Caught in the Graveyard/Graveyard Wager* (Uther, Hans-Jörg: *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System Antti Aarne and Stith Thompson. Parts I–III (Folklore Fellows Communications 284–286)*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, 2004, s. 364–365) a domácího typu démonologické pověsti *2.E.130 Zachycený oděv* (Luffer, Jan: *Katalog českých démonologických pověstí*. Praha: Academia, 2014).

Svébytný domácí ekotyp v podobě příběhu situované na dětský tábor – viz další soudobé varianty a interpretace v Janeček, Petr: *Černá sanitka: Druhá zeň. Pérák, ukradená ledvina a jiné pověsti*. Praha: Plot, 2007, s. 117–119.

c) Terénní interpretace kulturního a sociálního kontextu:

Kulturní kontext

Významový kontext

Strašidelné vyprávění s primární zábavní a sekundární informační a pedagogickou funkcí, vázané na konkrétní lokalitu, denní období a atmosféru performance.

Institucionální kontext

Souvislost s institucemi letních táborů a neformálních vyprávění strašidelných příběhů mezi blízkými osobami příbuzných generací.

Komunikační kontext

Typická „pověst táborových ohňů“ („campfire tale“) pronikající do širšího repertoáru strašidelných vyprávění dětí a mládeže stojících na pomezí fiktivních dětských thrillerů a semireálných současných pověstí.

Sociální kontext

Kolektivní kontext

Děti a mládež v České republice v aktivním kontaktu s prostředím letních táborů a jejich vedoucí.

Individuální kontext

Zábavné, zřídka využívané vyprávění chápáné především jako nostalgická připomínka dětství stráveného v dané lokalitě.

Situační kontext

Multifunkční příběh využívaný především při vypravěčských situacích zaměřených na strašidelné a místně specifické historky.

Příloha 4

Příklad formuláře poučeného souhlasu pro etnografický výzkum²

Souhlas se zapojením do etnologického výzkumu

Jméno a příjmení:	
Adresa:	

Tímto vyjadřuji svůj souhlas se svým zapojením do výzkumu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (dále jen FF MU) v oblasti etnologie.

Zaškrtnutím dávám svůj souhlas k tomu, aby FF MU:

- Pořizovala záznam z rozhovoru se mnou a tuto nahrávku či přepis rozhovoru dále uchovávala
- Pořizovala záznam mého uměleckého výkonu (zpěvu, hry na hudební nástroj apod.) a tuto nahrávku dále uchovávala
- Pořizovala fotografie mé osoby
- Pořizovala fotografie věcí souvisejících s mojí osobou
- Další:

.....
.....

Souhlasím s tím, aby výše uvedené záznamy a fotografie FF MU uchovávala a využívala pro vědeckou práci a činnosti s vědeckou prací související (analytická činnost, kompilace, odborná publikace). Pokud budou záznamy obsahovat mé osobní údaje nebo mé citlivé osobní údaje, dávám souhlas k tomu, aby FF MU uchovávala a zpracovávala tyto údaje za účelem vědecké a výzkumné činnosti, po dobu po kterou budou tyto údaje pro vědeckou a výzkumnou činnost relevantní.

.....
Podpis

Prohlášení FF MU

FF MU jako správce osobních údajů prohlašuje, že bude zpracovávat osobní údaje a citlivé údaje v rozsahu nezbytném pro naplnění stanoveného účelu a zpracovávat je pouze v souladu s účelem stanoveným v tomto souhlasu. Zaměstnanci FF MU jsou zavázáni zachovávat mlčenlivost o osobních

² *Souhlas se zapojením do etnologického výzkumu*. Dostupné na:
<http://www.phil.muni.cz/wuee/home/studium>.

údajích, a to i po skončení pracovního poměru. Souhlas může vzít subjekt údajů zpět bez jakékoliv sankce.